

Jezikoslovni pristupi tekstu

Badurina, Lada

Source / Izvornik: **Croatica : časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu, 2016, 40, 49 - 61**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:827982>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

JEZIKOSLOVNI PRISTUPI TEKSTU

Lada Badurina

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

lbadurin@ffri.hr

U prilogu će biti riječi o mjestu teksta u tradicionalnim, a potom i u nekim novijim jezikoslovnim teorijama. Posebno će se istaknuti važnost, ali i ograničenja praške teorije funkcionalne rečenične perspektive (koja je imala snažan utjecaj i na hrvatsko jezikoslovlje, naročito u tzv. aktualnoj sintaksi Josipa Silića). Naime već je aktualna sintaksa, napose ideja o obavijesnom ustrojstvu iskaza znatno pridonijela unapređenju sintaktičkih opisa, posebice kad je riječ o tzv. nekonstituentnim dijelovima rečeničnoga ustrojstva, ali i o redosljedu članova rečeničnoga ustrojstva (zamiječeno je to u *Gramatici hrvatskoga jezika* koju supotpisuju članovi zagrebačke Katedre za hrvatski standardni jezik – Josip Silić i Ivo Pranjković). U nastavku će se razmotriti i druge (interdisciplinarne) teorije, ponajprije one koje se počinju izraziti zanimati ne samo za tekst kao jezičnu strukturu nego i za komunikacijske aspekte jezika (tj. za jezičnu djelatnost). U takav će se kontekst postaviti pitanje koncepcije (budućeg) studija jezikoslovne kroatistike.

Ključne riječi: tekst, funkcionalna rečenična perspektiva (aktualna sintaksa), sistemska funkcionalna lingvistika, lingvistika teksta

1. NA POČETKU BIJAŠE STRUKTURALIZAM

Kao što gramatika – tradicionalno – uključuje morfologiju i sintaksu tako i u jezikoslovlju koje danas – smatramo s pravom – određujemo kao tradicionalno *tekst* kao jezična činjenica gotovo da i nije prepoznat.

U vezi s tom bi se polazišnom postavkom štošta moglo nadodati, no u svakom slučaju dodatno bi je trebalo argumentima potkrijepiti, pa i podrobnije obrazložiti.

Kao prvo, valja (re)definirati pojam tradicionalne gramatike i tradicionalnog jezikoslovlja. Premda se nerijetko tradicionalnom gramatikom smatra *predlingvističko* izučavanje jezika, a posebno europske školske gramatike 18. i 19. stoljeća (usp. Crystal 1992: 160; Crystal 1997: 88), dakle predstrukturalistički pravci i škole (usp. Matthews 2007: 412), s obzirom na to da se *tradicionalnost* redovito određuje u odnosu spram modernoga, novoga, suvremenoga, pa i avangardnoga, uzimamo si za pravo da tradicionalnima ovdje smatramo sve pristupe proučavanju jezika koji su prethodili (strukturalističkoj) suprasintaksi te naročito kasnijim teorijskim pravcima koji u obzir uzimaju – pa čak i u središte istraživačkih interesa postavljaju – nadređenično jedinstvo i/ili tekst.

Drugo je pitanje koje se ovdje nameće što je razlog posvemašnjoj zapostavljenosti *teksta* u – recimo to tako – ranoj fazi (ili u *čistom* tipu) strukturalizma te zbog čega nadalje usredotočenost na jezične jedinice veće od rečenice i/ili na komunikacijski aspekt jezika smatramo ključnim kriterijem koji će odvojiti nove (ili *novije*) jezikoslovne pravce i teorije od onih koje kvalificiramo kao tradicionalne. Odgovor treba sagledati u kontekstu već znanih ograničenja strukturalističke teorijskometodološke paradigme. Naime u (ne)razumnoj težnji da se lingvistika potvrdi kao egzaktne znanost – i to na način na koji su egzaktne prirodne znanosti – strukturalisti su, kao što je poznato, smatrali da samo jezik (*langue*), a ne i govor (*parole*), može biti predmet znanstvenih proučavanja.¹ U takvoj je konstelaciji *tekst* – kao nepobitna potvrda komunikacijske (razgovorne) biti jezika – morao loše proći. No mora se još nešto priznati! Uzroci se svojevrsne *marginalizacije* teksta u gramatičkim opisima/propisima nalaze i u samome *tekstu* – ne samo u njegovoj složenoj strukturi nego, još i više, u njegovoj slojevitoj naravi. Dakle, s jedne strane, gramatika se, koja – znamo – teži uspostavljanju

¹ Na takvo su se pozicioniranje lingvistike u svom *Uvodu u lingvistiku teksta* kritički osvrnuli R. de Beaugrande i W. Dressler: “Razmjerno mlada znanost poput lingvistike možda može, što je i razumljivo, težiti orijentaciji prema starijim znanostima kao što su fizika, matematika i logika. No komunikacija ima, kao i svaka ljudska aktivnost, upravo nepregledne vlastite, specifične fizičke, matematičke i logičke osobine. Neprimjereno kruta primjena pojmova koji potječu iz tih ‘egzaktnih’ znanosti mogla bi predmet istraživanja toliko udaljiti od njegova ljudskog konteksta da rezultati istraživanja budu gotovo posve irelevantni” (De Beaugrande–Dressler 2010: 8–10). O knjizi dvojice autora objavljenoj 1981. godine više u nastavku.

gramatičkih modela, suočava sa zahtjevnim (i ne dokraja rješivim) zadatkom opisa (ili, možda propisa?) strukture teksta, a s druge se strane – čak ako u tome u nekoj mjeri i uspije – nalazi pred još kompliciranijim pitanjem: *po čemu je, uopće, takva (složena) struktura tekst, i što je zapravo tekst?* Napokon valja nam naglasiti da bavljenje tekstom – bez obzira na to kako ga se u pojedinoj lingvističkoj školi ili teoriji poimalo² – pretpostavlja zanimanje (i) za komunikacijsku narav jezika, naime za *funkcioniranje* jezičnih jedinica u konkretnoj komunikacijskoj (odnosno *razgovornoj*) situaciji.

2. FUNKCIONALIZAM U JEZIKOSLOVLJU

Prekretnicom se u jezikoslovlju može smatrati razvoj teorijskih škola i pravaca koji su na ovaj ili onaj način (i s različitim intenzitetima) uvažavali činjenicu da je jezik moćno sredstvo međuljudske komunikacije. Te će se teorije nazivati *funkcionalnima*. Prvi se takvi poticaji zapažaju (već) u učenjima uglednih strukturalističkih škola, i to usuprot gramatičkom *formalizmu* karakterističnome za strukturalizam u njegovoj “čistoj” formi.³ Ovom ćemo se prigodom osvrnuti na dva različita (u osnovi strukturalistička) teorijskometodološka koncepta što su u različitoj mjeri i na različite načine u obzir uzimala komunikacijsku narav jezika te s time u vezi jezične strukture veće od rečenice: (a) funkcionalnu rečeničnu perspektivu ili aktualnu sintaksu razvijenu u okrilju praškog lingvističkog kruga te (b) sistemsku

² Ugrubo moglo bi se reći da se razlikuju dva određenja teksta: bilo kao nadrečenične strukture (nastaje, znači, udruživanjem rečenica u veće jezične strukture), bilo kao kompleksna fenomena za čije su funkcioniranje, dakako, zaslužne (i) jezične jedinice nižih razina.

³ Valja nam međutim naglasiti da opreku *funkcionalno* č *formalno* ne smatramo binomom/dvojčanom. Naime ne samo da se u funkcionalnim pristupima jeziku prepoznaju nastojanja (i) formalnog opisa jezičnoga sustava (usp. i Borucinsky–Tominac Coslovich 2015: 12) nego i sam koncept *funkcionalnosti* i *funkcionalizma* u jezikoslovlju nije jednoznačan. Utoliko (uvjetno) možemo pristati uz tumačenje da se razvoj funkcionalizma u jezikoslovlju “podudara s početkom razvoja moderne lingvistike, tj. sa Saussureovim *Tečajem opće lingvistike*” (Borucinsky–Tominac Coslovich 2015: 13). Naime razmišljamo o nužnosti distingviranja – recimo to tako – *vanjske funkcionalnosti* (funkcionalnosti jezika/jezičnih sredstava u komunikaciji, tj. u društvenoj zajednici; *makro*funkcionalnosti) i *unutarnje funkcionalnosti* (funkcionalnosti jezičnih jedinica i jezičnih znakova unutar sustava; *mikro*funkcionalnosti), kojoj su strukturalisti od samih početak posvećivali veliku pozornost. U središtu će našeg zanimanja biti – kao što je uvodno i najavljeno – škole i pravci/teorije koje atribut funkcionalnosti priskrbljuju zauzetošću za funkcioniranje jezika u međuljudskim kontaktima.

funkcionalnu teoriju i funkcionalnu gramatiku M. A. K. Hallidaya, koja se pak neposredno nastavlja na učenje londonske škole (napose J. R. Firtha).

2. 1. Funkcionalna (aktualna) rečenična perspektiva

Ugledna praška teorija funkcionalne (ili aktualne) rečenične perspektive⁴ zarana je stekla ugled – i ostavila neizbrisive tragove – i u hrvatskome jezikoslovlju. Najsažetije moguće, učenje je to o rečenici kao komunikacijskoj (a ne jezičnoj/gramatičkoj) jedinici, dakle ne više potencijalnoj, nego, naprotiv, ostvarenoj (tj. aktualnoj/aktualiziranoj) veličini (što je, uostalom, praškoj teoriji i priskrbilo naziv *aktualne sintakse*). Potom, takva – *aktualizirana*, u tekst (prije i više negoli u kontekst) uklopljena – rečenica postaje *obavijesno raščlanjiva*: naspram sintaktičkome ustrojstvu rečenice kao jezične/gramatičke jedinice *iskaz* je obavijesno raščlanjen, tj. ima svoje *obavijesno ustrojstvo* – *obavijesni subjekt* i *obavijesni predikat*, *temu* i *remu* i/ili *dano* i *novo*.⁵

Vrijedna je zasluga praškog učenja činjenica da je rečenici konačno dokinut *status* najkompleksnijega jezičnog znaka, pa onda i krajnje, konačne točke gramatičkih analiza. Po svoj prilici neposredan je poticaj za to bio (za samu teoriju ključan) koncept *obavijesnog ustrojstva rečenice/iskaza*: da bi se ustanovili članovi obavijesnog ustrojstva, rečenicu (tj. *iskaz*) valjalo je sagledati u vlastitome (jezičnom) (kon)tekstu. Evidentno je dakle, u obzir se počinje uzimati (i to ne samo deklarativno) i komunikacijska *funkcija* jezika.⁶ Premda svoju teoriju – znamo – nisu nazivali gramatikom teksta, a do razine teksta dolazili su istom udruživanjem rečenica u *nadrečenično jedinstvo* (put *od rečenice do teksta*), pražani su rasvijetlili teme relevantne za eventualnu/buduću gramatiku teksta. Ili, drugim riječima, ponudili su (jedan, ali ne i jedini mogući) model po kojemu bi se ona mogla uspostaviti.⁷

⁴ Teorija je nastala 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća i s dobrim se razlozima smatra jednim od najvećih dometa praškog strukturalizma.

⁵ Naravno, ne postoji apsolutna podudarnost između pojmova *tema* i *dano* te *rema* i *novo* (usp. npr. Silić 1984: 67 i d.).

⁶ Još je jedan važan praški koncept u vezi s komunikacijskom funkcijom jezika – *komunikacijski dinamizam* (usp. npr. Firbas 1992: 6 i d.; Badurina 2011: 47): komunikacija se poima kao dinamična pojava, pa se stoga *obavijesnost* ne tumači kao +/- kategorija (nije dakle riječ o binarnoj opoziciji *obavijesno* č *neobavijesno*), već se, naprotiv, utvrđuju različiti stupnjevi komunikacijske vrijednosti koje u određenom (kon)tekstu imaju pojedini dijelovi iskaza.

⁷ Načelne je naravi pitanje može li se uopće govoriti o *gramatici teksta* – jer gramatika, znamo, teži uspostavljanju modela, a tekst je *komunikacija* i njegova se bit teško može objasniti pukom

Valja nam ovdje istaći da je suprasintaktička teorija dostojno (a, mogli bismo reći, i zarana) predstavljena u hrvatskoj filologiji te da je naposljetku ostavila jasne tragove u jezikoslovnoj kroatistici (prigodno spomenimo: zasluga za to pripisuje se profesorima zagrebačke Katedre za hrvatski standardni jezik i Odsjeka za kroatistiku). Naime već od 70-ih godina prošloga stoljeća za prašku je teoriju zanimanje pokazao Josip Silić (1975. godine obranio je doktorsku disertaciju pod naslovom *Organizacija vezanog teksta: Lingvističkostilistički pristup nadrečeničnom jedinstvu hrvatskoga književnog jezika*; 1979. objavio je članak *Od rečenice do teksta: Teorijsko-metodološke napomene*, a 1984. i zapaženu monografiju *Od rečenice do teksta: Teorijsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva*).⁸ Odustajući ovdje od pokušaja ozbiljnijeg i cjelovitijeg osvrta na hrvatske (upravo Silićeve) prinose aktualnoj sintaksi,⁹ sažeto ćemo i taksativno navesti ono što smatramo najvećom dobiti od ovoga širenja *sintaktičke perspektive*: opisani su načini povezivanja rečenica u tekst (linearni i paralelni tip veze); upozoreno je na elemente koji signaliziraju uključenost rečenice u kontekst (tzv. signali kontekstualne uključenosti) te je ponuđena njihova iscrpna klasifikacija, a načelno je time riješen i problem tzv. nekonstitutivnih dijelova rečeničnoga ustrojstva (s kojima se rečenična sintaksa nije uspijevala nositi) te – što smatramo ponajvećim dobitkom – u aktualizaciji rečenice/iskaza prepoznati su (jedini prihvatljivi) kriteriji za ustanovljavanje (ne)obi- lježenosti redoslijeda sintaktičkih jedinica.

Nakon zapaženih priloga suprasintaktičkom teorijskom modelu – kada se doista moglo reći da je hrvatsko jezikoslovlje u ondašnjem europskom

jezičnom strukturom, ma kako složena ona bila – i na njega ovdje ne kanimo odgovarati. U tom kontekstu spomenut ćemo da je u ranim lingvističkim pristupima tekstu posebno utjecajna bila transformacijskogenerativna metoda, ali i poseban projekt – nazvan upravo *gramatika teksta* – pokrenut u ranim 70-im godinama 20. st. na Sveučilištu u Konstanzu (Njemačka): skupina je znanstvenika pokušala ustanoviti načela po kojima se strukturira tekst pa tako i, među ostalim, formulirati apstraktnu gramatiku i leksikon koji bi generirali Brechtov kratak tekst *Najdraža životinja gospodina K.* Rezultati projekta posvjedočuju da usprkos golemom broju pravila nisu dobiveni kriteriji za ocjenjivanje teksta kao “gramatičnog” ili “dobro oblikovanog”.

⁸ Silićeva bliskost praškoj (funkcionalističkoj) teorijskoj misli očituje se i u njegovu zanimanju za funkcionalnu stilistiku, također prašku teoriju. Tekstovi koji većim dijelom pripadaju funkcionalnoj stilistici, ali i nekoliko njih tragu ranije Silićeve tematske preokupacije – funkcionalne rečenične perspektive – objedinjeni su i ukoričeni 2006. (usp. Silić 2006).

⁹ Vrlo temeljit i informativan prikaz Silićeve knjige – znakovito naslovljen *Gramatika teksta* – napisao je Ivo Pranjković (usp. Pranjković 1993: 97–105).

trendu – malo se toga u kroatistici činilo u njegovoj daljnjoj razradi. Ipak, funkcionalni je pristup jezičnim (gramatičkim) opisima napokon dočekaio svoju potvrdu u *Gramatici hrvatskoga jezika: za gimnazije i hrvatska učilišta* (2005), koju potpisuju zagrebački profesori: uz Josipa Silića i Ivo Pranjković. U vezi s tom gramatikom valja istaći sljedeće. Nedvojbeno je da se u njoj prepoznaju neposredni, *eksplicitni* utjecaji praške teorije (govori se, recimo, o rečenici i iskazu, o značenju rečenice i smislu iskaza, o gramatičkom ustrojstvu rečenice i obavijesnom ustrojstvu iskaza, o uključivanju rečenica u tekst i tipovima veza među njima, o ustrojstvu teksta i sl.). Međutim posebno vrijednim smatramo *implicitne* tragove (prašskog) funkcionalizma, a njih pak prepoznamo u načelnoj opredijeljenosti za funkcionalni pristup jezičnome opisu. Riječju, naspram gramatičkom formalizmu (u sintaksi to je značilo ustrajanje na opisu rečenične strukture, pa onda i *ignoriranju* svega što joj načelno ne pripada; posljedično, uvodi se kontroverzan pojam *nekonstitutivnih dijelova rečenične strukture*¹⁰) *nova* je sintaksa pokazala *senzibilitet* i za ona jezična sredstva koja se izravno dovode u vezu s govornim činom, tj. jezičnom uporabom. Uz govorni se čin tijesno vezuje kategorija lica (u prvome redu lične zamjenice *ja* i *ti*), deikse, kategorije prostora i vremena, kategorija načina, vokativ (ili *obraćanje*¹¹), uzvici, pitanja, tzv. nekonstituentски dativ¹², modalne riječi i izrazi itd. (usp. i Pranjković 2013: 9–25). Kad bismo konačno u jednoj rečenici željeli poentirati, rekli bismo da su dobiti koje je gramatika, napose sintaksa nasljeđovala od praške teorije funkcionalne rečenične perspektive, ali i općenito nastojanjem da se opiše jezik *u uporabi* znatno (i trajno) unaprijedili gramatičke opise, a sintaksi (onoj tradicionalnoj, formalnoj) omogućili da nadiđe vlastita ograničenja (usp. i Badurina 2006; Badurina 2008: 9–25).

¹⁰ Kontroverzan je iz barem dvaju razloga: prvo, ako je što nekonstitutivno, kako istodobno može biti dio strukture; drugo, ako se ustanovi da jezični element *ne pripada* rečeničnoj strukturi u kojoj (ili uz koju) se javlja, valjalo bi odgovoriti na pitanje kojoj strukturi onda uistinu pripada i koja je napokon njegova *funkcija*.

¹¹ Dok je tradicionalna, formalna (rečenična) sintaksa *vokativ* proglašavala samostalnim nečlanom rečenične strukture, funkcionalno (komunikacijski) riječ je o *obraćanju* (usp. i Pranjković 1993: 108–112), odnosno o *pozivanju na govorni čin* (Silić–Pranjković 2005: 200). O vokativu, gramatici i komunikaciji usp. i Badurina 2010: 3–7.

¹² U *Gramatici* se navodi kao dativ interesa ili etički dativ (usp. Silić–Pranjković 2005: 220). Palić pak govori o nekonstituentском dativu, koji može biti ocjeniteljski ili pragmatički (pragmatički dativ govornika, pragmatički dativ sugovornika, dativ zakletve); usp. Palić 2010: 270–288. O dativu i komunikaciji usp. i Badurina 2010: 7–12.

Danas s već sasvim pristojne vremenske perspektive dugujemo još jedan kratak komentar praškog učenja.

Nesumnjivo iznimno respektabilna i utjecajna, praška se teorijska misao i sama suočila s nekim zamkama i vlastitim ograničenjima. Prvo na što želimo upozoriti jest upravo središnje njezino učenje o *kontekstualno uključenoj* rečenici. Sam pojam, smatramo, predstavlja svojevrsan teorijski paradoks: implicite on sugerira *isključenost* kao primarno i prirodno *stanje* rečenice. Na logici je *naknadna* udruživanja rečenica u tekst zasnovan i koncept *nadrečeničnog jedinstva*, odnosno poimanje teksta kao svojevrsne *sintetski* stvorene nadrečenične jezične strukture. S tim je onda u vezi i zamijećena nemoć takve, u osnovici *suprasintaktičke* teorije da u punom smislu riječi sagleda kompleksan pojam teksta. Napokon, suočavajući se – makar i nevoljko – s ograničenjima suprasintakse/gramatike teksta, moramo biti svjesni da će, u pravilu, na prepoznatim manjkavostima jednoga teorijskog pristupa izrastati novi.

2.2. Sistemska funkcionalna teorija i funkcionalna gramatika

Michael Alexander Kirkwood Halliday začetnik je sistemske funkcionalne lingvistike (teorije), eminentnoga pravca koji je poslužio kao teorijska osnova za novi tip gramatičkoga opisa – (sistemsku) funkcionalnu gramatiku.¹³

Spominjanje da je M. A. K. Halliday rođenjem Britanac (rođen je 1925. u Yorkshireu) te da je u lingvističkom smislu stasao 60-ih godina prošlog stoljeća u okrilju londonske škole kao istaknuti sljedbenik učenja Johna Ruperta Firtha nije puki biografski podatak.¹⁴ Objašnjava to njegove čvrste spones s europskim strukturalizmom De Saussureova i desosirovskoga tipa, napose s praškim funkcionalizmom. Utoliko ćemo i Hallidayevu konstataciju

¹³ Valja upozoriti na varijacije u nazivima Hallidayeve gramatike. U ranijim razdobljima (i fazama razvitka gramatičkoga modela) Halliday svoju gramatiku naziva sistemskom, a potom uglavnom rabi naziv funkcionalna gramatika (kako se uistinu ona i imenuje u različitim svojim izdanjima; usp. npr. Halliday 2004; u Malmkjžr 1991 postoje članci “Functional grammar” i “Systemic Grammar”, uz napomenu da Halliday preferira govoriti o funkcionalnoj gramatici; 1991: 141–146, 447–452, 159). Kadšto se ipak taj gramatički tip naziva sistemska funkcionalna gramatika (usp. npr. Borucinsky–Tominac Coslovic 2015), vjerojatno stoga da bi se s jedne strane jače istakla veza s teorijom koja mu je u podlozi, a s druge da se jasnije distingvira od drugih tipova funkcionalnih gramatika.

¹⁴ Kasnije, 1976. godine, Halliday seli u Australiju, gdje je utemeljitelj studija i katedre lingvistike na Sveučilištu u Sidneyu.

izrečenu u jednom intervjuu već daleke 1972. godine, naime da tekst *nije superrečenica*, dakle da se on ne može definirati svojom *dimenzijom*, odnosno kao ono/nešto veće od rečenice (usp. Martin 2013: 20) čitati kao izravnu repliku na prašku teorijsku misao. Koju godinu kasnije, u raspravi objavljenoj 1975. godine, Halliday će dopuniti tu ideju: prije negoli *superrečenica*, tekst je semantička jedinica¹⁵ kodirana u rečenicama, odnosno jedinica je to što je od rečenica sastavljeno; drugim riječima, tekst je temeljna jedinica semantičkoga potencijala (Halliday 1975: 179).

U svakom slučaju Hallidayev je gramatički model inovativan i nije lako u malo riječi opisati kako su se zauzeta stajališta odrazila na jezični opis.

Nova se – ne više formalna, već, naprotiv, *funkcionalna* – gramatika oslanja na ideju o *funkcionalnosti* opisivanoga sustava za govornike određene jezične/društvene zajednice.¹⁶ Funkcionalni se jezični potencijal ostvaruje u tekstu (a ne u manjim jezičnim jedinicama) ili, drukčije rečeno, tekst je primjer jezika u uporabi, odnosno, Hallidayevim riječima, *ljudi kad govore ili pišu proizvode tekstove* (usp. Halliday 2004: 3). Stoga jeziku i valja pristupati preko *teksta* (i *diskursa*). Naime ako komuniciramo tekstovima, onda je sasvim očekivano da baš *tekst* postane objekt zanimanja gramatičara. A za njih je tekst, konstatira Halliday, mnogoaspektni fenomen koji *znači* na mnogo različitih načina.

Konkretnije – a model je to koji će afirmirati upravo Hallidayeva gramatika (usp. Halliday 2004) – u gramatičkim će se opisima jedinicama nižega ranga (rečenicama/iskazima¹⁷, leksemima, morfemima, fonemima) pristupati

¹⁵ O tekstu se promišlja kao o aktualizaciji značenjskog potencijala, odnosno kao o procesu semantičkoga odabira koji čini govornik (usp. Halliday 1975: 195).

¹⁶ Pojam (*meta*)*funkcije* jedan je od središnjih pojmova (uz *sistem/sustav*) Hallidayeve teorijske misli. Ne čudi stoga da je funkcija – točnije: metafunkcija/metafunkcije – okosnica i njegove (funkcionalne) gramatike (usp. Halliday 2004: 29–31). Da je *funkcija* konstanta Hallidayeve teorijske misli, dokazuje i najnovija knjiga (u suautorstvu s J. J. Websterom). Uvod u temu – *lingvistika teksta* – najavljuje poglavlje o funkcijama i komponentama jezika ("Functions and components of language"). Polazišna je pritom tvrdnja da nitko ne može u jednoj jednostavnoj rečenici ponuditi odgovor na pitanje *čemu služi jezik*, a da odgovor poput *funkcija je jezika komunikacija*, iako se na prvi pogled čini zadovoljavajuće širokim, i ne govori mnogo, da nije sveobuhvatan; ne samo da sadrži tautologiju – *komunikacija* je druga riječ za 'upotrebu jezika' – nego pretpostavlja da mi svaki put kad koristimo jezik komuniciramo, a to jednostavno nije tako! (usp. Halliday–Webster 2014: 3).

¹⁷ Halliday razlikuje *klauzu* (*clause*) kojom se prenosi obavijest (usp. Malmkjær 1991: 143 i d., korespondentnu praškom pojmu *iskaz*) i *rečenicu* (*sentence*) kao jedinicu pisanog jezika i gramatičku jedinicu; Halliday 2004: 371 i d.)

kroz vizuru teksta (ali i konteksta u kojemu se tekst pojavljuje i ostvaruje, te u njemu vrši svoju komunikacijsku zadaću).¹⁸ Postavljajući dakle u prvi plan funkcionalnu narav jezika funkcionalna je gramatika, očekivano, promijenila perspektivu: u opisu je jezičnoga sustava krenula u smjeru *od teksta prema rečenici!* Ili, drugim riječima, rečenica je naposljetku (ponovno) integrirana u vlastiti, *prirodni* kontekst.

3. INTERDISCIPLINARNI PRISTUPI TEKSTU: LINGVISTIKA (ILI TEORIJA?) TEKSTA

Premda se ovdje kanimo osvrnuti na jedan konkretan teorijski pristup tekstu, to ne znači da sugeriramo postojanje jedne i jedinstvene lingvistike teksta. Upravo suprotno, pod tim kompleksnim pojmom može biti obuhvaćen niz pravaca koji su se (lingvistički¹⁹) bavili tekstem.

I dok gramatički (europski, pa onda i strukturalistički) počeci discipline sežu u 70-e godine 20. stoljeća, i to ponajprije na austrijska, njemačka i nizozemska sveučilišta, ovdje ćemo se – opet samo u naznakama – osvrnuti na jednu *noviju* lingvistiku teksta, specifičnu i po tome što sretno objedinjuje europske (strukturalističke) i američke (diskursne, pragmatičke/pragmalingvističke) pristupe jeziku, tekstu i, dakako, komunikaciji. Danas već kulturnu knjigu, koja je najavila – usuđujemo se to reći – novu teoriju teksta, supotpisuju Wolfgang Dressler, profesor bečkog sveučilišta i Robert de Beaugrande, profesor floridskog sveučilišta – *Introduction to Text Linguistics / Einführung in die Textlinguistik* (1981).²⁰

U temeljima je novoga pristupa jeziku i, posebno, jezičnoj komunikaciji redefiniranje *egzaktnosti* lingvistike kao znanosti, svojevrzni obračun sa strukturalističkim naslijeđem: ne negirajući, ali nadrastajući tradicionalnu strukturalističku lingvističku paradigmu nova će se teorija teksta naći pred nimalo lakim zadatkom određenja svoga ključnog pojma – pojma *tekst*.

¹⁸ U predgovoru trećem izdanju, koji potpisuju M. A. K. Halliday i Ch. M. I. M. Matthiessen, stoji da je prvo poglavlje u velikoj mjeri prerađeno *s motivom da se gramatika upotrijebi za analizu teksta, a potom predstavljanja temeljnih teorijskih koncepata koji čine "arhitekturu" jezika* (usp. Halliday 2004: ix).

¹⁹ Zanimanja se za tekst kreću u široku rasponu od gramatičkih (strukturalističkih) početaka do razvoja višedisciplinarnе teorije teksta.

²⁰ Više o genezi ne samo toga izdanja nego i kompleksne lingvistike/teorije teksta usp. u De Beaugrande–Dressler 2010: 7; Badurina 2008: 87.

Dvojica su autora krenula od temeljnoga pitanja: *što tekst čini tekstom* odnosno *po čemu ga prepoznavamo kao tekst*. Nastojeći ponuditi odgovor na postavljeno pitanje, fokus su znanstvenoistraživačkih interesa nužno pomakli s rečenice (tj. *iskaza*) i međurečeničnih (tj. međuiskaznih) veza na sam tekst i njegova bitna (konstitutivna) svojstva – na *tekstualnost*. S novih su motrišta ustanovili da je tekst *komunikacijski događaj* u kojemu se susreće sedam standarda/kriterija tekstualnosti (ili konstitutivnih načela teksta): dva su od njih – kohezija i koherencija – na tekst usmjerena (*text-centred notions*), a preostalih je pet – intencionalnost, prihvatljivost, informativnost, situativnost i intertekstualnost – usmjereno na sudionike komunikacijskoga procesa (*user-centred notions*), dakle izravnije se tiču izvanjezičnih okolnosti u kojima se komunikacija odvija (usp. De Beaugrande–Dressler 2010: 14). Štoviše, ako i samo jedan od tih standarda nije zadovoljen, utvrdit će autori, tekst neće biti komunikativan. A nekomunikativan je tekst *netekst*.

Ukratko, može se reći, ovu knjigu danas već smatramo klasičnom. Prevedena na brojne jezike, istom od 2010. ima i hrvatsku inačicu (prevela Nikolina Palašić s riječkoga Filozofskog fakulteta). Možemo se nadati da i ta činjenica najavljuje nova zanimanja hrvatskih jezikoslovaca za mnogovrsna istraživanja teksta i/ili jezične komunikacije.

4. IZMEĐU TEORIJE I PRAKSE: A GDJE JE TU STUDIJ JEZIKOSLOVNE KROATISTIKE?

Na kraju nekoliko završnih (prije negoli zaključnih) misli – u prilog nekim budućim diskusijama.

Evidentno je da je za uključivanje teksta u jezikoslovna istraživanja bilo nužno širenje *rukursa*, pa onda i prepoznavanje intrigantnih pitanja vezanih uz jezičnu komunikaciju. Uvjereni smo da takvi funkcionalni prinosi u konačnici znatno obogaćuju – i unapređuju – gramatičke opise.

Što se tiče stanja u jezikoslovnoj kroatistici, kad je riječ o suprasintaktičkim i tekstnolingvističkim priložima – samo djelomično možemo biti zadovoljni. Dok smo u osamdesetim godinama 20. stoljeća išli gotovo ukorak s praškim funkcionalizmom, nekoliko važnih etapa (funkcionalnih teorijskih škola) kao da nas je mimoišlo: moglo bi se reći tekst i lingvistiku teksta *otkrivamo* s dobranim zakašnjenjem (pa onda danas i o lingvistici teksta

govorimo kao o novoj/novijoj pojavi).²¹ A bavljenje tekstem – pokazali smo – ima i više no simboličnu važnost. Štoviše, moglo bi se reći, okretanjem se jezikoslovaca *tekstu* i filologija na nov način vraća vlastitoj biti.

Pitanje (sadašnjeg i budućeg) studija kroatistike na neki je način još kompleksnije. S jedne strane kao gorući se problem nameće pitanje u osnovici negativna stava prema tzv. teorijskim sadržajima u *bolonjskim* programima, a s druge valja se suočiti i s (uglavnom dobrom, temeljitom) tradicijom na strukturalizmu zasnovanoga studija hrvatskoga jezika.

Što se tiče prvoga – nepoticanja teorijskih pristupa u studijima napose humanističkih znanosti – vjerujem da ćemo se složiti oko velike važnosti dobre teorijske fundiranosti ne samo naših istraživanja nego i studija kroatistike uopće. Kakva bi trebala biti strategija kojom bismo se izborili za promjenu odnosa i prema kroatistici i prema našim studijskim programima, teško je reći, no u toj borbi treba ustrajati.

Odgovor na drugo pitanje – pitanje odnosa tradicionalnih i modernih pristupa u studiju kroatistike – slutim da se nalazi u njihovoj dobroj kombinaciji. Uostalom, dobre su se strane i nekih ovdje komentiranih teorijskih koncepata prepoznavale upravo u njihovu dijalogu s tradicijom. Programski sadržaji koji s aspekta lingvistike/teorije teksta i/ili pragmalingvistike načinju ozbiljnu temu teksta, ali i jezične komunikacije uopće vjerujem da mogu osvježiti studij kroatistike, a studente uputiti i u neke nove pristupe i novije (ne više nove) teorije. Konačno, da ne ostane nespomenuto, kolegij je *Tekstna lingvistika* na popisu obveznih kolegija dodiplomskog studija kroatistike u Rijeci i izbornih kolegija na diplomskom studiju kroatistike u Zagrebu.

²¹ Valja napokon spomenuti i to da se tekstem u hrvatskome jezikoslovlju nisu bavili samo kroatisti (usp. npr. Velčić 1987, Glovacki-Bernardi 1990, Ivanetić 2003). Kad bismo rakurs proširili i na pragmalingvistička istraživanja, popis bi bio i veći.

IZBOR IZ LITERATURE

- Badurina, Lada. 2006. O gramatici s razlogom (Josip Silić i Ivo Pranjković. *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb 2005). “Novi Kamov”, VI, sv. 19, br. 2: 87–93.
- Badurina, Lada. 2008. *Između redaka: Studije o tekstu i diskursu*. Rijeka – Zagreb: Izdavački centar Rijeka – Hrvatska sveučilišna naklada.
- Badurina, Lada. 2010. Padeži i komunikacija. U: *Sintaksa padeža*. Ur. Matea Birtić i Dunja Brozović Rončević. Zagreb – Osijek: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Filozofski fakultet u Osijeku: 1–14.
- Badurina, Lada. 2011. Od sintakse prema suprasintaksi i dalje. U: *Sintaksa hrvatskoga jezika / Književnost i kultura osamdesetih. Zbornik radova 39. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Ur. Krešimir Mićanović. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola: 43–65.
- Borucinsky, Mirjana i Sandra Tominac Coslovich. 2015. Sistemska funkcionalna gramatika u odnosu na ostale funkcionalne gramatike i kognitivnolingvističke pristupe. “Fluminensia”, 27, br. 2: 11–28. Dostupno na <http://fluminensia.ffri.hr/clanak?id=1171.html> i http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=223522.
- Crystal, David. 1992. *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*. Penguin Books.
- Crystal, David. 1997. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Second edition. Cambridge University Press.
- De Beaugrande, Robert-Alain i Wolfgang Dressler. 2010. *Uvod u lingvistiku teksta*. Prev. Nikolina Palašić. Zagreb: Disput.
- Firbas, Jan. 1992. *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*. Cambridge University Press.
- Glovacki-Bernardi, Zrinjka. 1990. *O tekstu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Halliday, M. A. K. 1975. Language as Social Semiotic: Towards a General Sociolinguistic Theory. U: M. A. K. Halliday. 2007. *Language and Society*. Edited by Jonathan J. Webster. Volume 10 in Collected Works of M. A. K. Halliday. London – New York: Continuum: 169–201.
- Halliday, M. A. K. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. Third edition, revised by Christian M. I. M. Matthiessen. Arnold Publishers.
- Halliday, M. A. K. i Jonathan J. Webster. 2014. *Text Linguistics: The How and Why of Meaning*. Equinox Publishing Ltd.
- Ivanetić, Nada. 2003. *Uporabni tekstovi*. Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Zagreb.
- Malmkjær, Kirsten (ur.). 1991. *The Linguistics Encyclopedia*. London – New York: Routledge.
- Martin, J. R. (ur.). 2013. *Interviews with M. A. K. Halliday: Language Turned Back on Himself*. Bloomsbury.
- Matthews, Peter H. 2007. *Oxford Concise Dictionary of Linguistics*. Second edition. Oxford University Press.
- Palić, Ismail. 2010. *Dativ u bosanskom jeziku*. Sarajevo: Bookline.

- Pranjeković, Ivo. 1993. *Kronika hrvatskoga jezikoslovlja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Pranjeković, Ivo. 2013. *Gramatička značenja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Schrodt, Richard. 2001. Tekstna lingvistika. U: *Uvod u lingvistiku*. Prir. Zrinjka Glovacki-Bernardi. Zagreb: Školska knjiga.
- Silić, Josip. 1979. Od rečenice do teksta: Teorijsko-metodološke napomene. "Umjetnost riječi", XXIII, br. 2: 79–92.
- Silić, Josip. 1984. *Od rečenice do teksta: Teorijsko-metodološke pretpostavke nadrećenićnog jedinstva*. Zagreb: Sveučilišna naklada "Liber".
- Silić, Josip. 2006. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.
- Silić, Josip i Ivo Pranjeković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Velčić, Mirna. 1987. *Uvod u lingvistiku teksta*, Zagreb: Školska knjiga.

SUMMARY

LINGUISTIC APPROACHES TO TEXT

The article focuses on the place of text in traditional and some contemporary linguistic theories. Special emphasis is placed on the importance, but also the limitations, of the Prague theory of functional sentence perspective (which strongly influenced Croatian linguistics, particularly the so-called actual syntax introduced by Josip Silić). Actual syntax and especially the idea of the informational structure of utterance has contributed significantly to the improvement of syntactic descriptions, particularly when it comes to the so-called non-constituent parts of syntactic structure, but also when it comes to the order of syntactic elements (as can be noticed in *Gramatika hrvatskoga jezika* (*Grammar of the Croatian Language*) written by two members of the Zagreb Department of the Standard Croatian Language, Josip Silić and Ivo Pranjeković). In the following part of the article the focus will be placed on other (interdisciplinary) theories, primarily those that are not only interested in text as a linguistic structure, but also in the communicative aspects of language (i.e. linguistic activity). Within this context the author discusses the issue of devising a (future) course of studies in Croatian linguistics.

Key words: text, functional syntactic perspective (actual syntax), systemic functional linguistics, text linguistics